

presència

Número 1825. Del 16 al 22 de febrer del 2007. Any XLII. 0,50 €

1

NOS LOS INQVISI-
DORS CONTRA LA HERETICA
Pravedat , y Apostasia , en lo Principat
de Cathalunya , y Comptats de Rosellò,
y Cerdanya , y las Valls de Arán, y An-
dorra , y son districte , per Authoritat
Apostolica , especialmente elegits , y de-

putats : A tots los Veins , y habitants, estants , y residents en
totes les Ciutats, Viles, y Llochs de dit nostre districte, de qual-
sevol estat , condició , preheminencia , ò dignitat , que sian,
exempts, y no exempts, y á cada hu, y qualsevol de vosaltres,
que á noticia dels quals vindrà lo contengut en esta Carta , ò
Edicte, en qualsevol manera, salut en Nostre Senyor Iesu Christ,
que es la verdadera salut , y als nostres Manaments , que mes
verdaderament son dits Apostolichs , firmement obeir , guar-
dar, y cumplir. Vos fem á saber que devant Nos ha compare-
gut el Promotor Fiscal, el qual ha representado á Nos, que el
dient. Que be se ha de saber, que en los ultimos años
y temps á esta parte, y en los ultimos años de aquest nostre dis-
tricte, y en las Valls de Arán, y en las Valls de Andorra, y en las
ta general ; per lo qual no havian vingut á nostra noticia molts
delictes, que se havian comesos, y perpetrats contra nostra San-
ta Fè Catholica, y estavan per punir , y castigar ; del que se se-

«Nos los inquisidors...»

EL SANT OFICI DE PERSEGUIR. Una novel·la d'èxit ens recorda aquests dies que l'any 1826 la Inquisició encara va penjar un condemnat. Però com funcionava? Qui la va patir? Fem un viatge al temps de la intolerància. / 2 a 9

L'ombra de la Inquisició

LA PERSECUCIÓ DEL SANT OFICI. El 1487, els Reis Catòlics van instaurar la Inquisició espanyola a Catalunya, una eina de control religiós i polític. Més de sis mil persones van ser processades pel Tribunal de Barcelona

ANNA AGUILAR
● Gaietà Ripoll, de professió mestre. Nascut a Solsona, va morir el 1826 a València; penjat a la forca per «heretge formal i contumaç». Ripoll –avui personatge literari de l'última novel·la d'Alfred Bosch, *Inquisitio* (Columna)– s'ha considerat l'última víctima mortal de la Inquisició. Una institució que, en nom de la suposada unitat de la fe cristiana, durant segles va perseguir jueus conversos, heretges, protestants, bruixes, obres literàries i tota mena de delictes (des de la blasfèmia fins a l'homosexualitat). Al llarg dels seus 600 anys d'existència a Catalunya, del segle XIII al segle XIX, la Inquisició va ser una eina de control religiós però també un eficient instrument polític a favor de la unitat del territori espanyol. Sobretot quan la institució va dependre dels Reis Catòlics.

Els primers orígens de la Inquisició cal buscar-los al segle

XII. Arran de la important extensió del catarisme (corrent antieclesiàstic de caràcter popular), el papa Alexandre III va convocar el concili de Tours, el 1163. En aquella reunió va decidir que les autoritats episcopals serien les encarregades de perseguir els culpables d'heretgia i aclarir (és a dir, inquirir, del llatí *inquirere*, i d'aquí, Inquisició) les qüestions de fe. «Fins aleshores, l'autoritat episcopal rebia les denúncies, ara és aquesta la que ha de buscar els heretges», explica Joan Bada, doctor en història civil i eclesiàstica i professor a la UB.

El decret del papa Gregori IX (1231) pel qual s'instituien inquisidors permanents i amb territoris delimitats, i els posteriors manuals d'inquisidors com ara Nicolau Eimeric, Bernat Gui i el prior provincial dels dominics a la Península Ramon de Penyafor, van acabar de consolidar aquest tribunal. A mitjan segle

TRES TIPUS

- INQUISICIÓ MIEVEVAL
Des del segle XIII fins a finals del segle XV
- INQUISICIÓ ESPANYOLA
Des de finals del segle XV (el 1487 s'instaura el Tribunal de Barcelona) fins al 1834, quan la reina regent Maria Cristina de Borbó signa el projecte de supressió
- INQUISICIÓ ROMANA
Des de finals del segle XV fins a l'actualitat sota el nom de Congregació per la Doctrina de la Fe

XIII –el 1237 ja s'havia fet el que es pot considerar el primer acte de fe de la Inquisició a Catalunya– es va crear un tribunal específic i Ramon de Penyafor i els seus successors van ser els encarregats de nomenar i destituir els inquisidors. Amb tot, la Inquisició medieval –també dita *monàstica*– no va tenir tanta repercussió a Catalunya com tindria, a partir del 1487, la Inquisició espanyola.

Al servei de Ferran II i Isabel

Tot va començar quan, el 1478, el papa Sixt IV va concedir una butlla als Reis Catòlics que els permetia organitzar un tribunal del Sant Ofici o Inquisició, seguint el model medieval però més vinculat a la monarquia hispànica. El motiu per instaurar-lo era comprovar la puresa de fe dels creients provinents del judaisme, un sector social que, d'altra banda, tenia un important pes econòmic. Tot i que «els monarques

mai no van tenir sentiments personals antisemites», com diu Henry Kamen, hispanista i professor del CSIC (*La Inquisición española. Una revisión histórica*, 1999), a la llarga es van convèncer de la necessitat de vigilar de prop els nous cristians (jueus conversos), en molts casos acusats de judaïtzar. És a dir, de mantenir en privat el culte de la religió hebraica. El propòsit de Ferran II i Isabel de Castella no hauria estat complet, però, si no s'hagués pogut utilitzar la Inquisició per estendre el seu control polític sobre el territori. Així, l'any 1483 van ampliar la Inquisició espanyola als regnes de la corona d'Aragó, la qual cosa va provocar un important rebuig per part de les institucions catalanes.

Barcelona ja tenia des del 1461, per aprovació papal, el seu propi inquisidor: el dominicà del convent de Santa Caterina de Barcelona Joan Comes. Els catalans,

Les escenes de la crema de llibres, com la d'aquesta pintura antiga, van ser una de les imatges que més van il·lustrar la Inquisició.

doncs, no veien cap necessitat de tenir un altre tribunal imposat des de fora, però després de diversos estira-i-arroses entre el Consell de Cent i el rei, al final van haver de sucumbir a aquesta voluntat centralitzadora imposada per damunt de les institucions forals. El 5 de juliol del 1487 van entrar a Barcelona dos inquisidors espanyols: Alfonso de Espina i Sancho Marín, nomenats pel primer inquisidor general, Tomás de Torquemada. Espina i Marín van ser l'objectiu al qual es van dirigir les primeres queixes dels consellers de Barcelona, ja que actuaven «contra leys, practiques, costums e libertats de la dita ciutat».

Fins a l'any 1641, el Tribunal de Barcelona va arribar fins al Rosselló i la Cerdanya. Els bisbats de Lleida i Urgell depenien del tribunal de Saragossa, i el de València tenia sota el seu domini el bisbat de Tortosa (vegeu mapa de la pàgina 5). Per la seva situació geogràfica fronterera amb França, el Tribunal de Barcelona tenia unes característiques que el feien diferent. Des del punt de vista religiós, a Felip II l'interessava ampliar els dominis de la Inquisició espanyola fins al Rosselló per evitar la influència dels hugonots (d'aquí també que el 1593 volgués crear la diòcesi de Solsona). I des del punt de vista polític, era una manera de lluitar per l'hegemonia europea, amb un territori —el Rosselló— que sempre estava a cavall de les monarquies espanyola i francesa.

L'animadversió catalana

Només pel seu caràcter d'institució repressora, la Inquisició espanyola ja despertava rebuig entre els catalans. Si a això hi sumem els conflictes jurisdiccionals amb Catalunya, no és estrany que els mateixos inquisidors s'adonessin que aquí no eren ben rebuts. «*Toda gente de esta tierra, assi ecclesiastica como seglar, ha mostrado siempre poca afficion al Santo Oficio*», escriu Kramen que manifestaven els inquisidors de Barcelona el 1560. Una de les formes més evidents de centralització era l'existència del Consell de la Suprema Inquisició, la Suprema, un organisme de creació reial que tutelava tota la maquinària inquisitorial i que mantenia un contacte més o menys estable amb els tribunals perifèrics de la corona de Castella i Aragó.

Molts oficials i pocs ingressos

El Tribunal de Barcelona era un dels més deficitaris tot i que, com la majoria, la seva principal font d'ingressos eren les confiscacions de béns. Us expliquem com actuava aquesta institució tan jerarquizada

A.A.

● Com actuava un tribunal de la Inquisició? Quines penes imposava? Qui en formava part?

► **Qui va ser inquisidor general?** Entre 1483 i 1507 hi va haver un únic inquisidor general per a la corona d'Aragó i Castella (entre 1483 i 1498 era Tomás de Torquemada). A partir del 1507, Ferran II va decidir separar-los, i per a la corona d'Aragó els primers van ser Joan Enguera, bisbe de Vic i de Lleida (1507-1513); Lluís Mercader, bisbe de Tortosa (1513-1516), i Adrià d'Utrecht, bisbe de Tortosa (1516-1518).

► **Qui formava part del Tribunal de Barcelona?** L'estructura d'un tribunal local constava d'oficials majors –dos inquisidors, un fiscal, un comptador i un receptor–, oficials mitjans –agutzil, escarceller, relator, notari del segrest i jutge dels béns– i oficials menors –nunci, porter, dispenser, metge, capellà i cirurgià–. La majoria d'oficials majors del tribunal barceloní eren de fora del Principat, tot i que alguns eclesiàstics catalans estaven interessats a ocupar algun lloc de l'escalafó inquisitorial. La procedència dels oficials mitjans i menors, en canvi, solia ser la del propi àmbit geogràfic, en aquest cas Catalunya.

► **Qui eren els familiars?** Eren

LES PENES

– ANY 1598
2.705 penes imposades. D'aquestes, 700 van correspondre a relaxació en efigie; 670, a relaxació en persona, i 638, a reconciliació. 82 penes van ser assots i galeres; 145, reclusió, i 214, multa.

– ANY 1640
954 penes imposades. D'aquestes, 276 van representar represió; 107, exili, i 56, penes espirituals, entre altres càstigs.

– ANY 1705
578 penes imposades. D'aquestes, la majoria van significar (en 81 casos) l'exili.

– ANY 1820
80 penes imposades. La meitat (42) també van suposar l'exili per al penat.

Font: Joan Bada: *La Inquisició a Catalunya (segles XIII-XIX)*

intermediaris entre el tribunal i el reu. Els familiars feien la investigació, provocaven la delació i rebien les testimoniacions davant notari. Per ser familiar, calia ser cap de família i major d'edat (és a dir, «major de 25 anys, net de sang, i d'ofici no vil ni ell ni els seus avantpassats directes», explica Joan Bada). El càrrec no era retribuït però ser familiar del Sant Ofici volia dir gaudir d'alguns privilegis. L'any 1600, el Tribunal de Barcelona tenia 815 familiars.

► **Quines despeses tenia el tribunal?** Fonamentalment, les dels sous dels oficials. Els inquisidors cobraven 22.500 morabatins per any; el fiscal, 15.000; el notari del secret i el del segrest, 15.000 cadascun; l'agutzil, 11.250; el nunci, 7.500; el porter, 3.750, i el carceller, 3.500. Aquests sous, que estaven per sota de la majoria dels altres tribunals, corresponen a la primera meitat del segle XVI.

Una altra despesa permanent era el manteniment de l'edifici del tribunal, el material fungible i l'alimentació dels presos pobres que no es podien mantenir.

► **Com es finançava?** Seguint la Inquisició medieval, mai no va tenir uns ingressos fixos i s'havia de finançar pel seu comp-

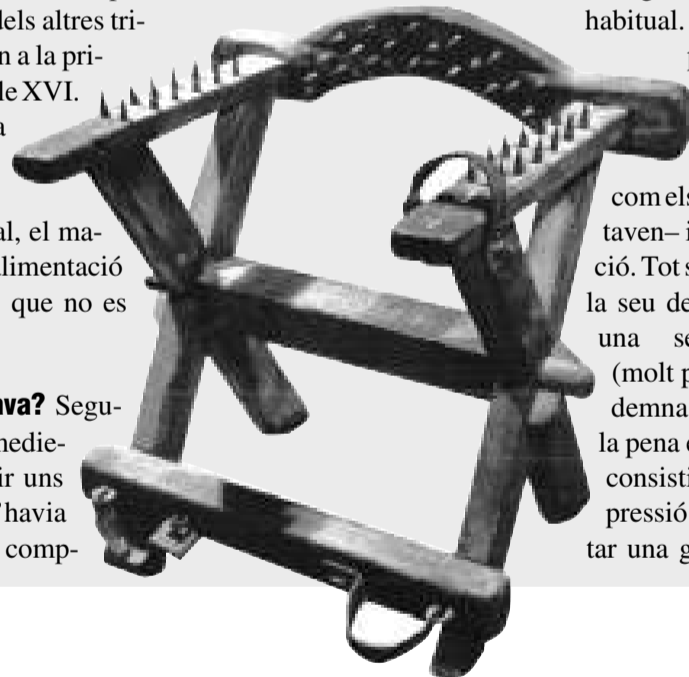
te. Les principals fonts d'ingressos eren les llicències i habilitacions, però sobretot la confiscació de béns, càstig que en el cas de les heretgies s'aplicava uniformement. La confiscació constava de dues fases. En la primera se segrestaven els béns i els ingressos del sospitós quan era arrestat, amb els quals el presoner es pagava l'estada a la presó. La confiscació pròpiament dita es produïa en la segona fase i era resultat d'un veredict judicial (una pena normal en casos de crims majors). La situació de dèficit gairebé permanent s'intentava solucionar amb els donatius de la Suprema (més de 97.000 morabatins entre el 1500 i el 1550) i d'altres tribunals.

► **On tenia la seu i on actuava?** El Tribunal de Barcelona va estar instal·lat fins al final al Palau Reial, un

edifici que a partir del 1550 i sobretot per les guerres del segle XVII i principis del XVIII es va deteriorar molt. Al Palau Reial hi havia la presó, amb 13 cel·les, totes amb noms de sants i santes, i molt poc segures, ja que hi va haver diverses fugues. Generalment, l'inquisidor vivia al mateix palau.

► **Quin procés se seguia per acusar algú?** En arribar a un poble, els inquisidors recitaven una llista d'heretgies i convidaven tothom a autoconfessar-se o a delatar qualsevol conegut, amic o veí sospitós encara que només fos a partir d'una simple conjectura. Els acusats que es presentaven durant el període de gràcia (30-40 dies) eren recompensats amb l'absolució de pena de mort i presó perpètua, i no patien penalitats rigoroses. Si no, se seguia el procés inquisitorial habitual. Es detenia el reu en una

presó de la Inquisició –era incomunicat i desconeixia tant la identitat del delator com els càrrecs que se li imputaven– i s'investigava l'acusació. Tot seguit, es feia el judici a la seu del tribunal, que emetia una sentència d'absolució (molt poc freqüent) o de condemna. En aquest últim cas, si la pena era lleu, el càstig podia consistir en una multa, una repressió i en l'obligació de portar una gramalleta (*sambenito*)

Una de les obligacions dels inquisidors era fer visites periòdiques al *districte*, al territori on tenia jurisdicció el seu tribunal. Això els desagradava força ja que representava viatjar diversos dies i sovint per territoris difícils. Per això, a l'hora de la veritat, les visites eren força escasses. Segons recull Kramen, durant els primers anys del segle XVI, els inquisidors del Tribunal de Barcelona no van fer cap visita, i en la segona meitat del segle, només 16 i sempre als pobles principals, els quals rebien la presència d'inquisidors aproximadament un cop

«EL DIA 5 DE JULIOL DEL 1487 VAN ENTRAR A BARCELONA DOS INQUISIDORS ESPANYOLS: ALFONSO DE ESPINA I SANCHO MARÍN, NOMENATS PEL PRIMER INQUISIDOR GENERAL, TOMÁS DE TORQUEMADA»

cada deu anys. «En canvi –escriu Kramen–, la gent que vivia a les zones rurals tenien sort si podien veure un inquisidor durant tota la seva vida.» Segons aquest hispanista, hi va haver grans zones del Principat que durant tres segles no van tenir cap mena de contacte amb la Inquisició i la rebutjaven de manera rotunda tenint en compte el poc ús que en feien els veïns per acusar-se entre ells.

Un altre factor determinant en la mala relació dels oficials majors del Tribunal de Barcelona amb el poble era la llengua. Fins a la primera meitat del segle XVI,

els processos inquisitorials van ser escrits en català, però a partir del 1560 es va recomanar utilitzar el castellà, l'única llengua que entenien els inquisidors. L'any 1600, davant els errors que hi havia d'interpretació i traducció en els processos i les injustícies que se'n derivaven, els diputats catalans es van queixar enèrgicament, però la Inquisició no en va fer cas i va establir que totes les declaracions es fessin en castellà.

Cap a la supressió definitiva

Durant la segona meitat del segle XVI, i en el context de la Contra-

reforma, Felip II va reorientar la Inquisició per convertir-la en una eina contra el protestantisme i, en general, contra qualsevol mostra de divergència religiosa o política. La Inquisició es va utilitzar per lluitar contra les institucions forals –detenció de diputats de la Generalitat (1569), revolta d'Aragó (1591)...– i per exercir una forta repressió intel·lectual en un moment en què a Europa s'estava produint la revolució científica. De fet, el Tribunal de Barcelona va ser el que va experimentar més alteracions durant la seva història, sobretot en el perío-

LA INQUISICIÓ ESPANYOLA A CATALUNYA

A Catalunya hi concorrien tres tribunals de la Inquisició: el de Saragossa s'ocupava dels bisbats de Lleida i d'Urgell, que l'any 1705 i 1490 respectivament, van passar al Tribunal de Barcelona. El de València es va ocupar del bisbat de Tortosa i el de Barcelona es va estendre fins al 1641 al Rosselló i la Cerdanya. El Tribunal de Barcelona sembla que no va actuar ni a la Vall d'Aran ni a Andorra, ja que no depenien de la

corona hispànica. A aquest tribunal li corresponien les canongies de Catalunya (excepte Tortosa, Lleida i Elna) i les col·legiades següents: Perpinyà, Guissona, Manresa, Sant Feliu de Girona, Sant Joan de les Abadesses, Àger, Tremp i Santa Anna de Barcelona (les dues últimes el 1620).

Font: Joan Bada. «La Inquisició a Catalunya (segles XIII-XIX)», Barcelona: Barcanova, 1992.

Dades generals del Tribunal de Barcelona

	1598	1640	1705	1834	TOTAL
INCOATS	3.002	1.305	961	639	5.907
Homes	2.075	1.186	856	567	4.684
Dones	907	119	103	72	1.201
Desconeguts	20	-	2	-	22
SENTENCIATS	2.705	954	578	80	4.317
Absolució	223	180	309	1	713
Relaxació					
Persona	70	7	-	2	79
Efígie	700	10	1	1	712
Altres penes	1.712	757	268	76	2.813
NO SENTENCIATS	297	351	383	559	1.590
Sentència desc.	266	189	190	541	1.186
Morts	17	17	7	4	45
Fugitius	8	8	1	2	19
Suspensa	6	137	185	12	340

Causas de la incoació del procés

	1598			1640			1705			1820			TOTAL
	Homes	Dones	Desc.	Homes	Dones	Desc.	Homes	Dones	Desc.	Homes	Dones	Desc.	
Judaisme	493	772	15	4	2	-	14	4	-	11	4	-	1.319
Islamisme	70	4	2	112	1	-	23	-	-	9	-	-	221
Luteranisme	340	15	3	119	1	-	308	5	2	26	-	-	819
Bigàmia	110	24	-	58	14	-	52	12	-	55	10	-	335
Fornicació	9	1	-	19	1	-	3	2	-	-	-	-	35
Sol·licitació	16	-	-	43	-	-	47	-	-	98	-	-	204
Bestialitat	17	-	-	40	-	-	18	-	-	4	-	-	79
Proposicions	137	10	-	145	3	-	58	2	-	160	8	-	523
Paraules	190	14	-	91	5	-	18	-	-	-	-	-	318
Blasfèmies	105	16	-	65	3	-	32	2	-	17	1	-	241
Misticisme	2	-	-	8	1	-	16	-	-	9	1	-	37
Superstició	15	15	-	80	69	-	88	64	-	43	45	-	419
Maçoneria	-	-	-	-	-	-	-	-	-	30	-	-	30
Fautoria	78	4	-	22	5	-	5	2	-	8	-	-	124
Fals testimoni	16	3	-	7	1	-	5	1	-	12	-	-	45
Irreverència	34	-	-	38	-	-	16	-	-	5	1	-	94
Censura	12	-	-	-	-	-	2	-	-	16	-	-	30
Delictes sacramentals	8	-	-	19	-	-	11	1	-	14	1	-	54
Diverses	107	23	-	66	10	-	44	7	-	16	1	-	274
Bandolerisme	48	-	-	15	-	-	-	-	-	-	-	-	63
Personal del Sant Ofici	188	6	-	161	3	-	67	1	-	7	-	-	433
Totals	2.075	907	20	1.186	119	-	856	103	2	567	72	-	5.907

de 1640-1700, abans de la crisi general de la institució durant el segle XVIII. L'enfrontament amb França el 1689 i la guerra de Successió (1705-1716; amb un Decret de Nova Planta i una nova dinastia que va borbunitzar la Inquisició) van influir en la història del Tribunal de Barcelona portant-lo a una important decadència. El 1808, Napoleó va decretar la supressió del tribunal, considerant que era «atemptatori a la sobirania i a l'autoritat civil», segons Bada, i va signar-ne el decret d'abolició. Cinc anys després vindria la supressió constitu-

I la romana, encara vigent

● Galileo Galilei (processat i condemnat el 1633) i Giordano Bruno (pres el 1593 i cremat viu) van ser víctimes d'un tercer tipus d'Inquisició: la romana. Creada pel papa Pau III el 1542 per lluitar contra el protestantisme, per mantenir i defensar la integritat de la fe i per examinar falses doctrines, va tenir una important influència als Estats Pontificis, tot i que va arribar fins a Malta, Avinyó i Besançon. «Curiosament, a diferència de la Inquisició espanyola, la romana dedicà esforços molt notables a perseguir la màgia: 825 dels prop de dos mil processos sentenciats en el període 1591-1700», recull Joan Bada

en el llibre *La Inquisició a Catalunya (segles XIII-XIX)*.

L'etapa de més activitat va ser durant el pontificat de Pau IV, que va publicar el primer índex de llibres prohibits. Pius X, a partir del 1908, va confiar els delictes contra la fe a la Sagrada Congregació del Sant Ofici, institució que a partir del 1965 Pau VI canviaria per l'actual denominació: Sagrada Congregació per la Doctrina de la Fe, destinada a «promoure i tutelar la doctrina de la fe». L'actual papa, Joseph Ratzinger, va ser prefecte d'aquesta congregació —actualment presidida per W. Joseph Levada— entre 1981 i 2005. / A.A.

perquè la gent pogués saber que havia estat jutjat pel Sant Ofici. Si la condemna era greu, el reu era lliurat a la jurisdicció ordinària. En cas que el condemnat es penedís, se'l penjava o degollava; si no, se'l cremava viu. Quan el reu no hi era en persona, es podia cremar en efígie (s'utilitzava un ninot que simulés la seva figura). Les execucions es feien en els actes de fe. És a dir, en manifestacions públiques que servien per allisonar i atemorir la població.

► **On es feien els actes de fe a Barcelona?** A la plaça del Rei o al Born, però segons recull Joan Bada, mai no van tenir gaire solemnitat. Quan es feien a l'església, normalment tenien lloc al convent dominicà de Santa Caterina —on van arribar a quedar penjades fins a 500 gramalletes—, però també s'havien fet a la Catedral i a la capella de Santa Àgata, a dins el mateix palau. Els edictes de fe també es duien a terme a les catedrals de les diòcesis catalanes.

► **Què era el «Directorium inquisitorium?»** Un manual d'inquisidors que Nicolau Eimeric —inquisidor dominic entre els anys 1356 i 1391— va escriure cap al 1376. En aquesta obra s'hi recullen les lleis i normes essencials per fer correctament la tasca d'inquisidor, i va tenir una gran influència també durant la Inquisició espanyola. Després de la Bíblia, va ser un dels primers textos que es van imprimir, el 1503. El 2006, La Esfera de los Libros encara l'ha reeditat.

nal, però el 1814 Ferran VII signaria el decret de restauració de la Inquisició. Va ser en el Trienni Liberal (1820-1823) que la institució es va tornar a suprimir, abans de l'últim intent frustrat de recuperar-la, entre 1824 i 1834. En aquest últim període es van establir unes juntes alternatives a la Inquisició, que jutjaven les qüestions de fe. La de València, constituïda el 1824, va ser la que va dictar pena de mort a Gaietà Ripoll. La supressió definitiva de la Inquisició espanyola la va signar la reina regent Maria Cristina de Borbó el 15 de juliol del 1834.

Cristians per fora, però jueus per dins

Entre les diverses formes d'heretgia que va considerar la Inquisició espanyola hi havia la de judaïtzar. No n'hi va haver prou amb expulsar els jueus, l'any 1492, sinó que **es van perseguir tots aquells conversos que practicaven rituals hebraics**

A.A.
 ● «Convé à saber, si sabeu, o ha-
 veu hoit dir, que alguna, o algu-
 nas persones ajan guardat alguns
 Disaptes per honra y guarda, y
 observancia de la Lley de Moy-
 ses, vestinse en ells camisas ne-
 tas, y altres robas millorades, y
 de festas, posant en taulas tova-
 lles netes, y en los llits llansols
 nets, per honra del dit Disapte.
 [...] O que ajan purgat, o llevat lo
 greix de la carn que han de men-
 jar posantla ab aygua perque ni
 isca la sanch. [...] O que ajan de-
 gollat animals, ó ocells que han
 de menjar atravesats, dient cer-
 tas paraules. [...] O que ajan
 menjat carn en Quaresma, y en
 altres dies prohibits per la Santa
 Mare Iglesia. [...] O si quant na-
 xen las criaturas las circuncidas-
 sen, ò possassen noms de Iueus,
 anomenantlos així [...]» El pa-
 ràgraf continua. Pertany a un
 text del fons de la Biblioteca de
 Catalunya signat per l'orde del
 Sant Ofici del 10 de març del
 1726. Més de dos-cents anys
 després de l'expulsió dels jueus
 per part dels Reis Catòlics, els
 conversos que judaïtzaven enca-
 ra eren vigilats de prop—i empre-
 sonats— per la Inquisició.

Ferran II i Isabel van signar
 el decret d'expulsió dels jueus el
 31 de març del 1492, tot i que no

Un tribunal de la Inquisició en la vista d'una causa. Els conversos judaïtzants també van ser examinats de prop pel Sant Ofici.

es va fer públic fins al cap d'un
 mes. A partir de llavors, practi-
 cants de la religió hebraica i
 jueus conversos tenien tres mes-
 os per fugir de l'Estat espanyol.
 De xifres se n'han donat moltes,
 però fent una mitjana semblaria
 prou creïble que, en el moment
 de l'expulsió, a la corona d'Ara-
 gó hi devia haver uns 30.000
 jueus i uns 30.000 conversos re-

cents. Amb tot, aquella neteja
 herètica muntada per la monar-
 quia espanyola en nom del Sant
 Ofici no va tenir les repercus-
 sions desitjades ja que la majoria
 de conversos que es van quedar a
 viure a Catalunya judaïtzaven. I
 això és precisament el que la In-
 quisició volia eradicar. «Molts
 conversos nominals van mante-
 nir d'amagat la seua religió, i la

clandestinitat va estrènyer enca-
 ra més els contactes», explica el
 periodista Eugeni Casanova en
 el seu llibre *Els jueus amagats*
 (Columna, 2005). De fet, aquí es
 va voler fer viure un problema
 que no hi era. «La Inquisició cat-
 alana havia obert molt pocs pro-
 cessos contra judaïtzants i els
 pocs que havia obert havien ac-
 abat amb condemnes lleus», re-

De tortura, n'hi va haver, però no tanta

● Ni tan cruel ni tan utilitzada com s'ha volgut fer
 creure. Durant la Inquisició espanyola, recollint
 l'herència de la medieval, es van utilitzar diversos
 mètodes (flagel·lació, politja, ofec) per obtenir
 informació útil per acusar, però no amb l'objectiu
 d'aconseguir el màxim nombre de confessions, tal
 com recull José Antonio Fortea en la seva traducció
 del *Manual de Inquisidores* de Nicolau Eimeric. Mai
 no es podia mutilar ni es podia posar en perill la
 vida d'una persona, i la tortura no podia durar més
 de mitja hora. Si durant aquell temps l'acusat no
 confessava, se l'havia de deixar en llibertat. A més,
 les confessions obtingudes sota tortura no podien
 ser acceptades com a vàlides. Per això, passat un
 temps es preguntava a l'acusat si ratificava el que
 havia confessat sota coacció.

El manual d'Eimeric, que va servir de referència
 als inquisidors posteriors, deia que no es podia
 turmentar dones embarassades, i que als vells i

Gravat que mostra com es torturava als detinguts.

malalts, només lleument. Als infants se'ls podia
 atemorir. El turment era un mètode més pensat per
 obtenir dades que no pas confessions, tot i que
 l'experiència dels tribunals civils demostrava que
 davant el pànic que la gent tenia només d'entrar a
 la cambra de tortura, solia dir el que convingués, fos
 veritat o mentida. Per procedir al turment feien falta
 veritables indicis, els quals havien de ser defensats
 per almenys dos testimonis.

Fortea també desmunta un altre tòpic: «La idea
 d'un inquisidor anant d'una ciutat a una altra
 carregant a les mules tota mena d'artefactes i
 maquinàries de turment és pura imaginació.» En
 cas que l'inquisidor hagués de recórrer al turment,
 solia fer servir els instruments d'interrogatori que
 tingués el tribunal civil d'aquell lloc. La tortura, que
 cada vegada va ser menys utilitzada, finalment va
 ser prohibida l'any 1816 pel Papa en qualsevol
 tribunal dependent de la Santa Seu. / A.A.

cull l'escriptor Vicenç Villatoro a *Els jueus i Catalunya* (Barcanova, 2005). I continua: «L'expulsió del 1492 i la Inquisició castellana són solucions castellanes a un problema castellà, mentre que a Catalunya apareixen com a solucions forasteres a un problema inexistent, a una situació que no és percebuda com a problemàtica.»

D'amagat

Durant la Inquisició espanyola, els judaïtzants van procurar mantenir a casa seva, portes endins, els rituals de la llei de Moïses. Un dels aspectes als quals van concedir més importància era el dejuni, «fins al punt que es va convertir en el seu ritu fonamental», apunta Casanova. «L'avantatge que presentava és que era molt difícil de detectar.» Quan l'adolescent començava a iniciar-se en els preceptes alimentaris –els més difícils de mantenir per als judaïtzants–, se li ensenyava que el greix animal i la sang estaven totalment prohibits. El porc era tabú, però es tirava a l'olla per mantenir les aparences, i les noies aprenien a matar els animals dessagnant-los i cobrint-los de sal.

La celebració de la festa del sàbat (dissabte sant) va ser una

Goya va pintar diverses escenes de la Inquisició, com aquesta, titulada *Por linaje de hebreos*.

altra de les principals acusacions dels tribunals eclesiàstics. «Si no hi havia perill, els celebrants posaven llençols i estovalles

nets al llit i a taula» i, per despistar, els homes judaïtzants que convivien amb els cristians aquell dia anaven a treballar.

Més d'una generació

● La persecució contra els conversos que judaïtzaven es perpetuava més enllà d'una generació. Fills i néts de conversos eren vigilats de prop pel Sant Ofici. Un cas ben exemplificador és el dels xuetes, o portadors d'un dels quinze llinatges dels que es consideraven descendents de jueus conversos a Mallorca (Aguiló, Bonnín, Cortès, Fuster, Miró, Pinya, Segura, Valentí...). A partir dels actes de fe que es van fer a finals del segle XVII i en un ambient enrarit precisament per la Inquisició, la paraula *xueta* no només s'utilitzava per referir-se als conversos sinó que tenia una important càrrega ofensiva.

Segons recull Casanova, els jueus clandestins que conservaven unes creences més fortes van demanar permís per marxar de Mallorca i així poder practicar la seva religió. Els dos darrers condemnats per la Inquisició van ser Gabriel Cortès i Rafel Joaquim Valls –fill de Rafel Valls, l'únic xueta que no va renunciar a la seva fe davant la Inquisició i que va morir cremat l'any 1691. / A.A.

També perseguïen estrangers, sobretot francesos

● El Sant Ofici es va encarregar no només d'actuar contra gent nascuda a Catalunya sinó també contra els estrangers. Sobretot a partir de mitjan s. XVI i mitjançant els tribunals situats a les fronteres. L'hispanista Henry Kamen explica al llibre *La Inquisición española* que, entre els anys 1552 i 1578, al Tribunal de Barcelona es va condemnar a la foguera (en persona o efígie) 51 suposats luterans, tots estrangers. Aquests últims estaven en el punt de mira de la Inquisició fos quina fos la seva religió. «A la dècada del 1560, els consellers de Barcelona van recordar als inquisidors que era poc sensat atacar indiscriminadament els francesos, ja que havien de saber que la majoria eren catòlics.» Aquesta advertència, però, no va servir per treure del cap als inquisidors que qualsevol nació de fora de l'Estat espanyol eren «terres d'heretges».

«A falta de víctimes entre els catalans, la Inquisició en va buscar entre els francesos.» Així ho

exemplifica una dada que recull Kamen. Dels 1.735 casos que es van jutjar entre els anys 1578 i 1635 al Tribunal de Barcelona, només el 57% corresponien a catalans. El 27% eren francesos; un 10%, estrangers, i un 6%, espanyols. El professor Joan Bada aporta unes altres xifres il·lustratives. Dels 5.907 encausats pel Tribunal de Barcelona que recull entre els anys 1598 i 1820, el 27,25% són estrangers, amb un elevat predomini francès: 1.130 encausats (70,18%). Respecte al total de d'expedients, els francesos representaven el 19,1%; els italians, el 8,4%, i els portuguesos l'1,9%. Els encausats centreeuropeus i nòrdics sumaven el 17,6%.

Encara una altra aportació referent al mateix període. De les 819 persones jutjades per protestantisme entre el 1598 i el 1820, 762 eren estrangeres, la qual cosa mostra la poca penetració que va tenir en realitat la Reforma al Principat. Joan

Bada creu que les 435 causes que corresponen al període 1598-1705 estan condicionades per la presència de tropes aliades al Principat. D'aquestes causes, però, la majoria van acabar amb absolució.

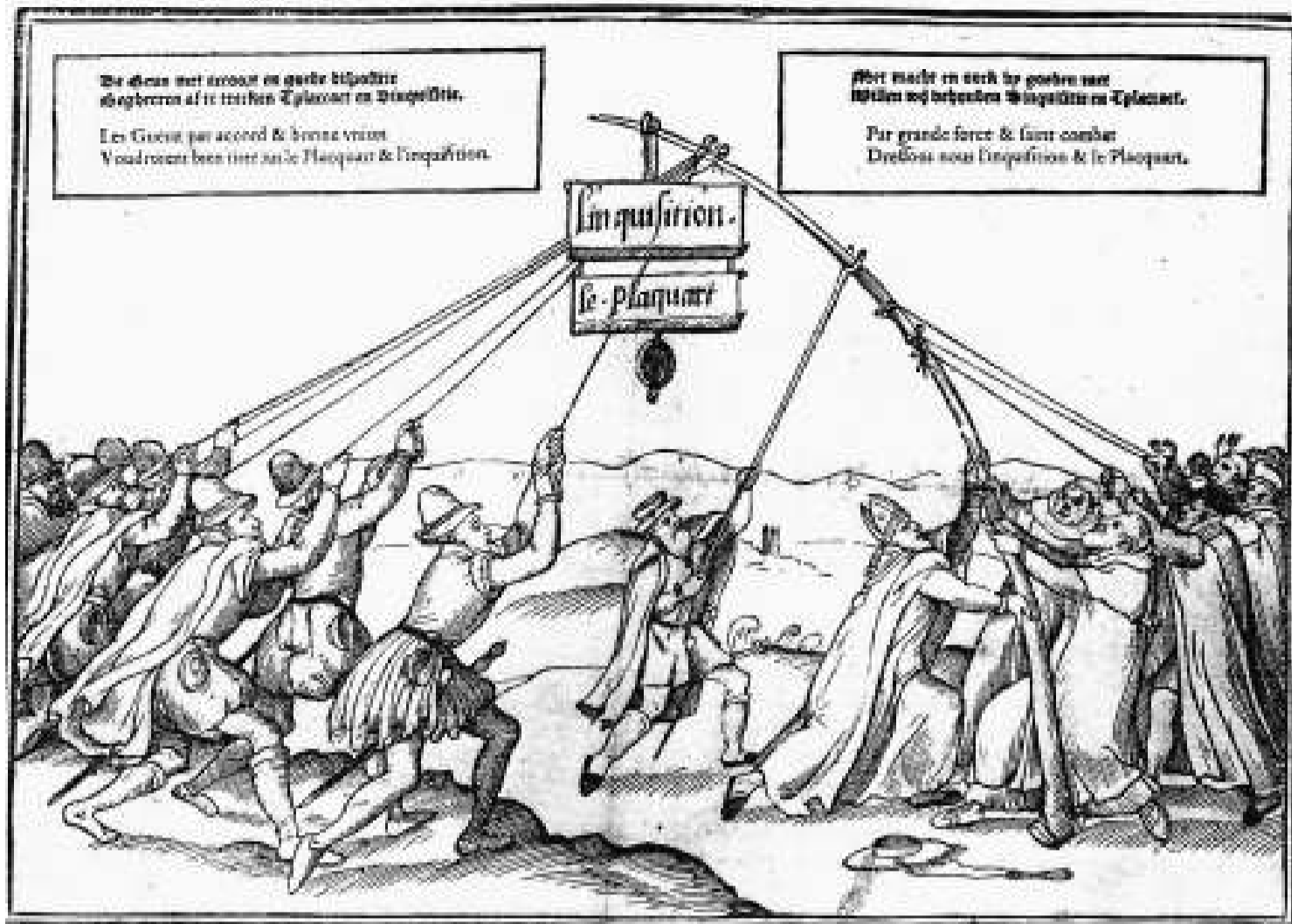
Un aspecte del qual no s'ha parlat tant és de les autodenúncies espontànies que el Tribunal de Barcelona rebia d'estrangers que desitjaven convertir-se al catolicisme. Kamen diu que entre el 1670 i el 1680 hi va haver prop d'una dotzena de casos a l'any. El 1676 va ser un any excepcional, ja que com a mínim hi va haver 64 estrangers que van renunciar a les heretgies que havien professat i van demanar de ser batejats. A finals del s. XVII, els protestants estrangers normalment no apareixien en els actes de fe, tot i que la pressió que es feia sobre ells, sobretot als ports, continuava. Catalunya notava especialment la presència de gent forastera pels moviments militars fronterers que van tenir lloc el s. XVII. / A.A.

Sense Bíblia el català quedava tocat de mort

● «Creiem que la Inquisició no va pretendre, com a mínim conscientment i en els primers anys, d'incidir directament en el conflicte lingüístic [...]. Això no vol pas dir que no hi incidís, i d'una manera ben forta», diuen els autors d'*Història de la llengua catalana*, Josep M. Nadal i Modest Prats. El context polític, social i cultural va afavorir que des del 1510-1520 a València, per exemple, l'edició de llibres en castellà –la llengua dels Reis Catòlics– ja fos més important que la que es feia en llatí i en català.

Un dels casos més flagrants, denunciat en reiterades ocasions per l'historiador Jordi Ventura, és el de la Bíblia valenciana, editada per primera vegada el 1477-1478 per uns conversos valencians d'origen jueu. Amb la seva immediata destrucció per part de la Inquisició, «la llengua catalana perdé una ocasió única de tocar les classes populars». La Bíblia és el llibre amb el qual molta gent aprenia a llegir, un volum de referència lingüística en moltes cultures, i un instrument d'unificació de la llengua, segons apuntava Ventura. Aquest buit que hi va haver entre el segle XV i el XX, abans no hi va tornar a haver una edició completa de les Sagrades Escripures cristianes, va tenir moltes repercussions, també en la producció del Renaixement.

La Inquisició, tal com apuntava Jordi Ventura, no només va fer que a València desaparegués una capa social lectora i productora de cultura en llengua vulgar –els conversos d'origen jueu–. Amb la prohibició d'editar la Bíblia en valencià, es volia evitar que els conversos tinguessin accés a llibres que els recordessin els seus orígens i, encara que l'idioma no fos la causa de persecució principal, indirectament el Sant Ofici s'assegurava així el control dels continguts que arribaven al poble. / A.A.

Gravat satíric holandès del segle XVI sobre el control de la Inquisició, disputat entre el bàndol eclesiàstic i el reial.

Els índexs de llibres prohibits

● L'obsessió persecutòria de la Inquisició espanyola també va arribar a la literatura. Fins al punt que, al segle XVI, es van publicar diversos índexs de llibres prohibits: el 1551, el 1554 (aquest dedicat exclusivament a la Bíblia), el 1559 i el 1584. Qui llegia algun dels llibres que apareixien en les llistes que confeccionava el tribunal eclesiasticocivil rebia pena d'excomunió. Amb tot, indica Henry Kamen, els índexs eren obres voluminoses i cares, difícils d'aconseguir per part de moltes llibreries. «En conseqüència, la seva aplica-

ció resultava difícil. A Barcelona es van continuar venent llibres prohibits anys després que n'aparegués l'índex.» Almenys, així succeïa l'any 1569. No obstant això, diversos autors han fet notar que la majoria de literatura domèstica que consumia el poble no figurava en aquestes llistes, però el pretext herètic va ser suficient perquè els comissaris del Sant Ofici poguessin fer inspeccions periòdiques a biblioteques públiques i privades.

Joan Bada, professor d'història de la UB, esmenta alguns dels títols contra els quals va actuar, ja entrat el segle XIX, el

Tribunal de Barcelona: *Júlia o la nova Eloïsa*, de Rousseau; *Deberes del cristianismo hacia la potestad pública o principios en medio de la revolución* (Madrid, 1813), del controvertit arquebisbe Fèlix Amat; *Un bosquejo de los fraudes que las pasiones de los hombres han introducido en nuestra Santa Religión* i diverses poesies i sonets publicats en el *Diario de Barcelona* el 1817. Els estrangers que feien circular algun dels llibres prohibits en els índexs eren castigats amb les mateixes penes que els editors: se'ls confiscava el llibre i se'ls imposava una multa.

Porta d'entrada per a les obres foranes

● El decret de censura de l'any 1558 no va arribar, ni de bon tros, a tenir vigència a tot el territori espanyol, on les llicències d'impressió eren atorgades pel bisbe local. El 1568, el rei precisament es queixava respecte de Catalunya: «Els impressors publiquen molts llibres nous sense tenir la nostra llicència.» Per això al Principat, a partir del 1573, es va estrènyer el control sobre la concessió de llicències.

Si bé els llibres que entraven a Catalunya procedents de Castella estaven subjectes a supervisió, al principi la llei no deia res sobre les

importacions des de l'estranger, principalment per mar i per la frontera francesa. Les llibreries de Barcelona permetien l'entrada de llibres tant en espanyol com en altres llengües, i una dècada després de la censura del 1558, «els ingressos dels llibreters d'aquesta ciutat continuaven depenent de la importació continuada de llibres estrangers, molts dels quals anaven a parar a Castella», diu Henry Kamen. Joan Bada també esmenta la situació de picaresca que es donava al segle XVIII, quan per la frontera feien entrar llibres de Rousseau i altres pensadors

enquadernats amb unes tapes falses de llibres religiosos. «La literatura de la Il·lustració aquí va arribar molt per aquesta via.» Al final, la monarquia espanyola es va veure obligada a deixar en mans de la Inquisició l'examen de llibres importats.

La supervisió d'obres literàries va portar a una pràctica corrent en la segona meitat del segle XVI: la crema de llibres, un mètode més senzill per desfer-se del material ofensiu que no pas l'altre que es feia servir: arrencar o tallar certs passatges i guixar alguns gravats amb tinta. / A.A.

Bruixes cremades a la foguera

A.A.

● La famosa cacera de bruixes que hi va haver al segle XVI i sobretot al XVII —especialment violenta als països del centre i nord d'Europa— no va ser majoritàriament executada per la Inquisició sinó per la justícia civil, pel tribunal reial. Aquest és un dels primers aclariments que el professor d'història Joan Bada vol fer, entre altres coses perquè la Suprema no acceptava l'existència de bruixes. Des de la perspectiva de l'Església, no s'acceptava l'existència de dones que, gràcies a la relació sexual que tenien amb el dimoni, gaudien de poders. El que admetien era la figura de la fetillera que feia tota mena d'encanteris per aconseguir propòsits d'allò més originals: «Em vaig entretenir a mirar-ho a l'Arxiu Nacional de l'Estat i és realment divertit. Feien encanteris per a tot: per enamorar, per trobar tresors, per curar, per fer que els ducats tornessin a la butxaca del pagador...», explica Bada.

Respecte a les bruixes, Bada dona per bona la xifra global de 400 processades en la dècada del 1617-1627, i sobretot durant els biennis 1619-20 i 1626-27. Aquestes bruixes, procedents del Bages, el Barcelonès, el Berguedà, el Montseny, la Noguera, la Segarra, l'Urgell, el Vallès i l'Anoia, eren acusades gairebé sempre pel mateix: infanticidis, fer caure pedra, provocar golls, matar el bestiar i fer malbé els fruits. A l'Estat espanyol, els pocs judicis de bruixeria que en realitat va arribar a fer la Inquisició seguien un procés legal, documentat i organitzat, tot i que el Sant Ofici no es fiava gaire dels testimonis que declaraven contra el delicte de bruixeria —tal com llavors era considerada a Europa—. L'absolució era freqüent, i si no, com a molt solien imposar-los càstigs lleus. Si la bruixa era condemnada a mort, hi havia dues maneres de procedir diferents. La justícia de la Inquisició optava per cremar-les a la foguera, mentre que la justícia reial ordenava penjar-les. Aquesta era una manera ben visible de reconèixer qui l'ha-

Linda maestra, obra de Francisco de Goya representant la bruixeria.

via condemnat.

Encara que la Inquisició espanyola va durar força anys més, una de les últimes suposades bruixes que va condemnar a l'Estat espanyol va ser una adolescent catalana: Magdalena Duer, el 1611. No obstant això, en un document del Sant Ofici del 1726 redactat en català antic i guardat al fons de la Biblioteca de Catalunya, encara es feia referència a les bruixes, a les persones que endevinen el futur i a les que invocaven el dimoni. Així es convidava a

acusar qualsevol persona que practiqués la geomància, la hidromància, la cromància o la necromància, i les que «ajan fet encantaments del Art Magich fents instruments, ô circuls, ô echizos, ô dibuxant caràcters, ô senyals diabolichs, invocant ô consultant dimonis, o demanant resposta als dimonis, ô recibintlos, ô oferintlos rogatives, ô perfums ab ences y altres cosas». Els astròlegs i la gent que es dedicava a la «falsa sciencia de las esteles» tampoc s'escapaven de la llista de sospitosos.

Una cacera que va durar sis anys

● La crisi econòmica i la conflictivitat social, i el clima d'intolerància religiosa que va néixer de la Reforma i la Contrareforma, van propiciar la cacera de bruixes a Europa. A Catalunya, la persecució es va produir entre els anys 1616 i 1622, fins que la majoria de bisbes catalans es van manifestar a favor d'aturar aquesta repressió. L'any 1622, la Reial Audiència va decidir revocar totes les causes pendents, i els processos van passar a la seva jurisdicció, abans que totes les encausades fossin alliberades. Tot això és el que s'explica en l'exposició *Per*

Exposició del Museu d'Història. / QUIM PUIG

bruixa i metzinera. La cacera de bruixes a Catalunya, que es pot veure fins al 27 de maig al Museu d'Història de Catalunya (www.mhcat.cat).

L'exposició mostra, a partir de diversos objectes, documents, audiovisuals i escenografies, l'evolució de la bruixeria a Catalunya (incloent-hi el període de la Inquisició espanyola). També s'hi explica que la majoria de processos els van iniciar les mateixes comunitats locals i, d'altra banda, que la persecució va afectar sobretot els comtats del Rosselló i la Cerdanya i les comarques centrals. / A.A.

Els delictes sexuals, penalitzats

● Vuit anys abans de la primera actuació inquisitorial que es va fer a Barcelona contra el protestantisme, el 1539, ja s'havien fet les primeres actuacions per delictes sexuals.

Concretament va ser l'any 1531 per sodomia. A partir d'aquell moment, i amb una certa periodicitat, se n'hi van anar afegint d'altres. El 1551, el Sant Ofici va actuar contra la bigàmia (tot i que ja se n'havia donat algun cas anteriorment); el 1573, contra la fornicació; el 1583, contra la bestialtat, i el 1591, contra la sol·licitació. Joan Bada, en el llibre *La Inquisició espanyola (segles XIII-XIX)*, explica que la competència sobre sodomia (és a dir, homosexualitat) havia estat refusada per la Suprema el 1509. Quinze anys després, va ser el papa Climent VII el que en va donar la jurisdicció als tribunals de la corona d'Aragó. D'aquests tribunals després va passar als altres de l'Estat espanyol i a tot arreu va ser especialment castigada. Els menors d'edat solien rebre assots i eren enviats a galeres, mentre que la pena de mort estava reservada als majors de 25 anys. Ferran II i Isabel van canviar el càstig de castració i lapidació de la Inquisició medieval i van imposar per a aquests casos la pena de ser cremat viu i la confiscació dels béns.

Un altre dels casos que es donaven amb més freqüència durant l'època de la Inquisició espanyola era el de bigàmia, tenint en compte que el divorci no estava permès. En la majoria de tribunals de la Inquisició espanyola representaven el 5% del total. Es dona la circumstància que en només un any, el 1613, la Inquisició de Catalunya va sancionar 77 dels seus familiars i comissaris per diversos delictes; «tots els 38 comissaris havien pecat del mateix: *coses de dones*», explica l'hispanista Henry Kamen en el llibre *La Inquisición española*. / A.A.